

تربیت فرزند و آثار و برکات آن برای والدین از دیدگاه امام سجاد علیه السلام در صحیفه سجادیه

حسین جلائی نوبری^۱، داود داداش زاده^۲

^۱ دانشیار و هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی تبریز-ایران و عضو عضو شورای پژوهشی مرکز توسعه پژوهش‌های بین‌رشته‌ای معارف اسلامی و علوم سلامت منطقه ۲ کشور (نویسنده مسئول)

^۲ دکترای مدرسی و معارف مبانی نظری اسلام، مدرس حوزه علمیه و دانشگاه

چکیده

از دیرباز همواره نوع نگرش امامان معصوم علیه السلام به بعدهای گوناگون زندگی مورد توجه قرار گرفته است. دستیابی به اندیشه و تفکر عمیق و رفتارهای صحیح در ساحت‌های گوناگون حیات زمینه ساز رسیدن به سعادت و رستگاری دنیوی و اخروی است یکی از این ساحت‌های مهم جنبه‌های تربیتی فرزندان و وظیفه والدین است. تربیت فرزندان جز با راهبردهای صحیح تربیتی به درستی ممکن و میسر نیست؛ چرا که زمینه بسیاری از کجروی‌ها، انحرافات و خطاهای تربیتی نسل بشر را امروزه تهدید می‌کند که همه این‌ها از تربیت نادرست و غلط سرچشمه می‌گیرد. هدف از نوشتار حاضر این هست که بررسی گردد تربیت فرزند برای والدین چه برکات و تأثیری دنیوی و اخروی دارد و شاخص‌های تربیت صحیح از منظر امام سجاد علیه السلام چه شاخصه‌هایی است. در تحقیق حاضر با رویکردی تحلیلی - توصیفی با استفاده از اسناد و مدارک کتابخانه‌ای بررسی می‌گردد تا روشن گردد که این امر که امام سجاد علیه السلام سخت بر آن تأکید کرده است چقدر مهم و حیاتی بوده و سرنوشت جامعه و خانواده‌ها به همین تربیت صحیح اخلاقی و دینی وابسته است.

واژه‌های کلیدی: برکات، تربیت، صحیفه سجادیه، والدین

مقدمه

از دیرباز همواره نوع نگرش امامان معصوم علیه السلام به بعدهای گوناگون زندگی مورد توجه قرار گرفته است. دستیابی به اندیشه و تفکر عمیق رفتاری دور از خطا و گناه و در ساحت‌های گوناگون حیات بشری، زمینه ساز سعادت و رستگاری دنیوی و اخروی است. یکی از این ساحت‌های مهم، پیوندها و جنبه‌های تربیتی مربوط به والدین است. پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیه السلام همواره راهکارهای ویژه‌ای را برای تربیت فرزند ارائه داده‌اند. از جمله امام سجاد علیه السلام در کتاب صحیفه سجادیه، میراث ارزشمندی را برای پرورش فرزندان به یادگار گذاشته است. رشد و شکوفایی جوامع بشری بر پایه تربیت نهاده شده است، آن مقدار که افراد جامعه نیاز به ادب و تربیت برای رشد و تعالی دارند، به ثروت و منابع مالی نیازمند نیستند. این تربیت از درون خود خانواده شروع می‌شود و شخصیت افراد هم از همین جا شکل می‌گیرد. از وظایف مهم پدران و مادران و مربیان در تربیت فرزند رفتار خوب و شایسته با آنان است. آن قدر که رفتار خانواده در روح و روان و شخصیت فرزند تاثیرگذار است کلام آنها چنین تاثیری را ندارد. از طرف دیگر مادر و پدر باید آنها را با الگوهای تربیتی آشنا سازند و سیره پیشوایان و امامان معصوم علیه السلام را به آنها بشناسانند، چرا که سیره امامان نسخه کامل راه سعادت و تربیت فرزند ان و سعادت آنهاست.

تربیت افراد جز با اهتمام به ایجاد تحولات در راهبردهای تربیتی به درستی ممکن و میسر نیست؛ چرا که زمینه بسیاری از کجروی‌ها، انحرافات، ناسازگاری‌ها و انحطاط‌های اخلاقی که در سطح وسیع روزگار حال و آینده، نسل بشر را تهدید می‌کند، حاصل اجتماع و محیط ناسالم است. تربیت فرزند از بنیادی‌ترین مسائل تربیت شمرده می‌شود و سنگ زیرین تربیت‌های بعدی است که امام سجاد علیه السلام سخت بر این امر تکیه کرده است.

لذا هدف از نوشتار حاضر بررسی آثار و برکات تربیت فرزند برای والدین از دیدگاه امام سجاد علیه السلام در صحیفه سجادیه است، تا روشن گردد که تربیت فرزندان تا چه حد در دین و دنیای والدین و آخرت آنها تاثیرگذار است. از این رو سوالات تحقیق این خواهد بود:

(۱) یک تربیت اخلاقی چیست؟

(۲) وظیفه والدین در تربیت اخلاقی فرزندان چیست؟

(۳) شاخصه تربیت صحیح از دیدگاه امام سجاد چیست

(۴) آثار دنیوی تربیت اخلاقی فرزندان برای والدین چیست؟

(۵) آثار اخروی تربیت اخلاقی فرزندان برای والدین چیست؟

تاکنون پژوهش‌های مختلفی در مورد آثار و برکات تربیت فرزند برای والدین انجام شده از جمله:

(۱) عالمه سادات موسوی در "تربیت فرزند و آثار و برکات آن برای والدین از دیدگاه امام سجاد علیه السلام" اشاره اجمالی به

این آثار کرده است.

(۲) امیر نادری؛ حمیدرضا آرابی و حمیدرضا شیرزاد نشلی در "شیوه‌های تعلیم و تربیت از منظر امام سجاد علیه السلام" با

تکیه بر صحیفه سجادیه که ۱۹ شیوه تعلیم و تربیت فرزند و راه‌های آنها را ذکر کرده‌اند.

(۳) قدسیه اکبری؛ مرضیه آبیاری در "چرخه حقوق فرزند بر عهده والدین با محوریت رساله حقوق امام سجاد علیه السلام

"حقوق فرزندان و والدین را بررسی کرده است که والدین در قبال فرزندان چه وظایفی دارند و چطور می‌توانند حق او را به جا آورند، بحث شده است.

۴) عباس آزاد در "تربیت فرزند از دیدگاه امام سجاد علیه السلام با تاکید بر دعای ۲۵ صحیفه سجادیه" نیز درباره ربیت صحیح از منظر امام سجاد به طور اجمال بحث کرده است.

در نتیجه پژوهشی که به طور کامل آثار و برکات تربیت صحیح فرزند از دیدگاه امام سجاد بپردازد، یافت نشد. در این مقاله حاضر تلاش شده است تا آثار و برکات تربیت فرزند بر والدین به صورت جامع‌تری بررسی گردد.

مفهوم شناسی

الف) تربیت

واژه تربیت از «رَبَّوْ» به معنای زیادت گرفته شده است، با توجه به معنا و مفهوم تربیت انسان مفهوم و واژه تربیت بر پرورش استعدادهای آدمی دلالت می‌کند.^۱

تربیت از ریشه «رَبَّوْ» و از باب تفعیل است و در این ریشه معنای زیادت و فزونی می‌دهد و با توجه به ریشه آن به معنی فراهم آوردن موجبات فزونی و پرورش است.^۲

تربیت در اصطلاح عبارت است از «برانگیختن و فراهم آوردن موجبات رشد و پرورش شکوفایی تمام استعدادها توانایی‌ها و قابلیت‌های انسان به منظور رسیدن به کمال و سعادت مطلوب»^۳

از منظر شهیدمطهری تربیت عبارت است: «از پرورش دادن یعنی استعدادهای درونی را که بالقوه در یک شی موجود است به فعلیت درآوردن و پروردن»^۴.

ب) برکات

برکت در اصل بُرْک به معنی سینه شتر می‌باشد، یعنی شتر سینه ی خود را به زمین زد. سپس این کلمه به معنی دوام و رشد آمده است.^۵

برکت در لغت یعنی: نمو و زیاده و تعبیر مبارک بودن در مورد چیزهایی است که خیر آن همیشگی باشد و دائمی.^۶

برکت به معنی «نما و خیر است و مبارک کسی است که به سبب او خیر و نفع زیاد می‌شود».

برکت در اصطلاح یعنی «استقرار خیر از سوی خداوند در یک چیز».^۷

۱. ابوطالبی، تربیت دینی از دیدگاه امام علی علیه السلام، ص ۱۷.

۲. باقری، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، ص ۳۷.

۳. بهشتی، مبانی تربیت از دیدگاه قرآن، ص ۳۵.

۴. مطهری تعلیم و تربیت در اسلام ص ۵۶.

۵. راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۱۱۹.

۶. علوی مقدم، در قلمرو بلاغت، ص ۶۶۴.

۷. کاشانی، تفسیر منهج الصادقین فی الزام المخالفین، ص ۴۰۲.

والد به «أب» یعنی پدر و «والدة» به آم یعنی مادر گفته می‌شود و صبی و کودک کسی است که از آن دو به دنیا می‌آید.^۸

۲. تربیت اخلاقی

یکی از مسائل مهم زندگی هر انسانی احساس مسئولیت در برابر فرزندان و اهتمام در ادب و تربیت کردن آنها است. اما نه هر تربیتی بلکه تربیتی که اخلاقی و دینی باشد. متأسفانه امروزه والدین به تربیت دینی و اخلاقی اهتمام خاصی ندارند در حالی که امام سجاد علیه السلام در یک دعا پس از آنکه سلامتی جسمی را مورد توجه قرار می‌دهد به تربیت دینی و اخلاقی فرزندان اشاره می‌کند و می‌فرماید:

« وَ أَصِحَّ لِي أْبْدَانُهُمْ وَ أَدْيَانُهُمْ وَ أَخْلَاقُهُمْ .. »

« و بدن ها و دین و اخلاقشان را برایم سالم دار »^۹

اخلاق نیکو به عنوان یکی از شاخصه‌های تربیت صحیح در دعای ۲۵ صحیفه سجادیه مورد توجه قرار گرفته است. در روایات می‌خوانیم که می‌فرماید: «وای بر پدر و مادری که به فکر ادب و اخلاق فرزندان‌شان نبوده، به فکر آخرت آنها هم نیستند و به دنیای آنها بیشتر توجه می‌کنند. به فکر اینکه اصلاً فرزندان‌شان اخلاق و انسانیت و کرامت نفس دارند یا نه نیستند. لذا پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «وای بر این افراد»^{۱۰}

خداوند می‌فرماید: «وَالْعَصْرُ * إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ؛ سوگند به عصر [غلبه حق بر باطل] که واقعا انسان دستخوش زیان است». خداوند با قسم خوردن اهمیت اخلاق را هشدار داده و می‌فرماید قسم به عصر همه طوائف و انسان‌ها زیان دیده هستند إلاً یک گروه، آن هم گروهی که بایایمان داشته باشند و بر اساس ایمان و اخلاقشان عمل کند. انسان باید هم خودش عمل کند و اخلاق داشته باشد و هم اخلاق را به زن و بچه‌اش مخصوصاً به فرزندان‌ش آموزش بدهد. برای اینکه فرزند اخلاق زیبا و دینی ای داشته باشد.^{۱۱}

نقش والدین در تربیت اخلاقی فرزندان در خانواده از دیدگاه امام سجاد علیه السلام اهمیت به سزایی دارد، زیرا بسیاری از انحرافات و ناملایمات رفتاری فرزندان از همین بی‌ثباتی در قوانین اخلاقی در خانواده است. فرزندان از کودکی تا جوانی در خانواده‌های بی قانون و نبود تربیت اخلاقی با مشکلات اخلاقی روبرو هستند. چنین فرزندان مصداق فرمایش حضرت نخواهند بود و اگر تربیت اخلاقی نباشد به تبع آن تربیت جسمانی، دینی و... هم نخواهد بود.^{۱۲}

در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم:

۸. فیومی، مصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر، ص ۵۲۴

۹. حسین زاده، صحیفه سجادیه، ص ۱۴۹

۱۰. مظاهری، تربیت فرزند از نظر اسلام، ص ۱۰۹

همان، ص ۱۲۰

۱۲. آزاد، تربیت فرزند از دیدگاه امام سجاد علیه السلام با تأکید بر دعای ۲۵ صحیفه سجادیه، ص ۷۳ و ۷۴

«كُونُوا دُعَاةَ النَّاسِ بِأَعْمَالِكُمْ وَ لَا تَكُونُوا دُعَاةَ بِلِسَانِكُمْ؛ مردم را با اعمال خودتان دعوت کنید نه با زبان‌هایتان»^{۱۳} والدین باید در تربیت اخلاق شان این حدیث و فرمایش امام را در برنامه خود قرار دهند، چون فرزندان بیشتر از اینکه به نصیحت‌ها و گفتارهای والدین توجه کنند، به اعمال آنها می‌نگرند و اهتمام آنها به والدین و رفتارهای آنها هست نه به نصیحت و حرف‌هایشان، لذا عمل و رفتار والدین الگوی عملی فرزندان خواهد بود. حضرت در دعای ۲۵ صحیفه سجادیه در کنار سلامت جسمانی و تربیت دینی تربیت اخلاقی را هم به صورت مستقل ذکر کرده که نشان از تربیت اخلاقی آنها است.

۳. وظیفه والدین در تربیت اخلاقی فرزندان

وظیفه والدین در تربیت اخلاقی فرزندان شامل: آموزش ارزش‌های اخلاقی، الگو بودن، ایجاد محیط سالم و آرامش در محیط خانواده و تربیت فرزندان بر محبت اهل بیت علیه السلام است که به آن‌ها اشاره می‌شود:

۳-۱: الگو بودن

فرزندان با الگو گرفتن از والدین شخصیت خود را می‌سازند مرحوم آیت الله بهاء‌الدینی فرمودند: بچه‌های ما آنطور که می‌خواهیم نمی‌شوند با آنها حرف می‌زنیم نصیحت می‌کنیم، فلان کار را بکنی فلان پاداش یا تنبیه را انجام می‌دهم و ... با این‌ها فرزندان باب میل ما و خدایسندانه نمی‌شود، بلکه آن گونه که رفتار می‌کنیم می‌شوند، اگر بخواهیم بر فرزندانمان تأثیر بگذاریم و الگوی آنها باشیم باید رفتار و منش خود را اصلاح کنیم. فرزندان در وهله اول از خانواده و پدر و مادر الگو می‌گیرند. پس وقتی می‌خواهیم فرزندانمان اهل نماز شوند، خودمان باید اهتمام به نماز اول وقت بکنیم نه اینکه فقط شعار الصلاة و نماز را برای آنها بدهیم^{۱۴}

چنانچه در کلام مولای متقیان علی علیه السلام هم در این باره می‌فرماید:

«مَنْ نَصَبَ نَفْسَهُ لِلنَّاسِ إِمَامًا، [فَعَلَيْهِ أَنْ يَبْدَأَ] فَلْيَبْدَأْ بِتَعْلِيمِ نَفْسِهِ قَبْلَ تَعْلِيمِ غَيْرِهِ؛ وَ لِيَكُنْ تَأْدِيبُهُ بِسِيرَتِهِ قَبْلَ تَأْدِيبِهِ بِلِسَانِهِ؛ وَ مُعَلِّمٌ نَفْسِهِ وَ مُؤَدِّبُهَا، أَحَقُّ بِالْإِجْلَالِ مِنَ مُعَلِّمِ النَّاسِ وَ مُؤَدِّبِهِمْ»^{۱۵}.

«آن که خود را در مرتبه پیشوایی قرار می‌دهد باید پیش از مؤدب نمودن مردم به مؤدب نمودن خود اقدام کند، و پیش از آنکه دیگران را به گفتار ادب نماید، باید به کردارش مؤدب به آداب کند، و آن که خود را بیاموزد و ادب نماید به تعظیم سزاوارتر است از کسی که فقط دیگران را بیامود و تأدیب کند.»

کلام امام در اینجا هم شامل رهبران دینی می‌شود و هم شامل والدینی که رهبر جامعه کوچک خود هستند و به این جمله اشاره می‌کند که تا انسان از خودش چیزی نداشته باشد و بهره وجودی نداشته باشد، نمی‌تواند آن را به دیگران هدیه بدهد. علاوه بر این چون مردم سخنان کسی را که به گفتار خود پایبند نیست و در عمل نشان نمی‌دهد، گوش نمی‌دهند، فرزندان هم

۱۳. قمی، سفینه البحار و مدینه الحکم و الآثار، ج ۶، ص ۵۱۴.

۱۴. فرحزاد، تربیت فرزند، ص ۴۵۷.

۱۵. نهج البلاغه، حکمت ۷۳.

به سخنان و نصیحت‌ها و امر و نهی های والدین توجه نمی‌کنند، چون مثلاً می‌بینند که مادر و پدر دروغ می‌گویند ولی می‌گویند دروغ نگو، فرزند به عمل آنها می‌نگرد و الگوبرداری می‌کند.^{۱۶}

۳-۲: آرامش در محیط خانواده

آرامش در محیط خانواده اولین سنگ بنای تربیت دینی و اخلاقی است. در فرهنگ دینی اضطراب که نکته مقابل آرامش و سکونت است، مثل زلزله روحی است که شدت یا ضعف آن و یا عمیق و سطحی بودن موج انفجار آن، در بندبند وجود انسان مخرب است و عصبانیت و کجروی‌ها و پرخاشگری و بی‌برنامه بودن همگی از آثار مخرب این اضطراب است. والدین باید آرامش کودک را در خانواده فراهم آورند تا فرزند مضطرب نشود. آنچه که مهم است این است که اصل حقیقت انسانی مرتبه عالی انسانی است و کرامت انسان در مرتبه‌ای که جانشین خداوند بر زمین است ظهور پیدا می‌کند و اگر در نفس مطمئنه خود مستقر شد انس گرفتن با موجودات مافوق مادی برای او ملکه می‌شود و هرگز مایل نمی‌شود که روح و نفس خود را به گناه‌های پست و بندها و زندان‌های عالم فانی دنیا آلوده کند.^{۱۷}

نخستین مسئله‌ای که در مورد فرزندان مهم است، امنیت آنها در خانواده است چون سلامت و سعادت آنها را تحت شعاع خود قرار می‌دهد و یکی از مشکلات جهان اسلام مسئله امنیت نداشتن جانی و روحی فرزندان معصوم هست که این‌ها چیزی جز شکنجه‌های وحشیانه و غیر انسانی نیست.^{۱۸}

۳-۳: آموزش ارزش های اخلاقی

والدین باید مفاهیم اخلاقی مثل صداقت، مهربانی، مسئولیت پذیری، احترام و محبت به دیگران را به فرزندان خود آموزش دهند به فرزندان مهارت گفتن حقیقت را بیاموزند که دروغ زمینه بسیاری از گناهان است. یا همچنین مسئولیت پذیری که از سنین پایین به کودک آموزش داده شود در سعادت و کمال فرزندان تاثیر به سزایی می‌گذارد.

۳-۴: تربیت فرزندان بر محبت اهل بیت علیه السلام

روایات بسیاری وجود دارد که ائمه معصومین علیه السلام و پیامبر صلی الله علیه وآله به والدین سفارش کرده‌اند که فرزندان خود را بر محبت اهل بیت اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله به ویژه حضرت علی علیه السلام تربیت کنند .

چنانچه امام زین العابدین علیه السلام فرمودند:

«وَ اجْعَلْهُمْ اَبْرَارًا اَتْقِيَاءَ بَصْرَاءَ سَامِعِينَ مُطِيعِينَ لَكَ ، وَ لِاَوْلِيَائِكَ مُحِبِّينَ مُنَاصِحِينَ ، وَ لِجَمِيعِ اَعْدَائِكَ مَعَانِدِينَ وَ مُبْغِضِينَ ، اَمِين»^{۱۹}

مکارم شیرازی، پیام امام امیر المومنین، ج ۱۲، ص ۴۳۷

فیاض بخش، کرامت نفس در تربیت کودک، ص ۷۸-۷۴

بهشتی، اسلام و حقوق کودک، ص ۸۰ و ۸۷۹

صحیفه سجاده، دعای ۱۹۲۵

«و آنان را نیکوکار، پرهیزکار، بصیر و بینا، شنوا و فرمان‌بردار خود و نسبت به دوستان عاشق و خیرخواه و در ارتباط به دشمنان، سرسخت و کینه‌ورز، قرار ده».

حضرت در اینجا دعا می‌کند که فرزندان با محبت خداوند که همان ائمه اطهار علیه السلام و اولیاء است، دوست گرداند و با دشمنانش دشمن شوند.

امام علی علیه السلام از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل می‌کند که فرمود:

«أَدَّبُوا أَوْلَادَكُمْ عَلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ : حُبِّ نَبِيِّكُمْ ، وَحُبِّ أَهْلِ بَيْتِهِ ، وَقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ ، فَإِنَّ حَمَلَةَ الْقُرْآنِ فِي ظِلِّ اللَّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ مَعَ أَنْبِيَائِهِ وَأَصْفِيَائِهِ»

«فرزندان خود را بر سه خصلت تربیت کنید: محبت پیامبرتان، محبت اهل بیت او و خواندن قرآن زیرا حاملان قرآن - در آن روز که هیچ سایه‌ای جز سایه خدا نخواهد بود - در سایه خدا همنشین انبیا و برگزیدگان او خواهد بود.^{۲۰}»

۴. شاخصه های تربیت صحیح از دیدگاه امام سجاد علیه السلام

حضرت در ابتدا در دعای بیست و پنج صحیفه سجاده اشاره به بعدهای تربیت می‌کند که سه بعد است: الف تربیت جسمی (ب) تربیت دینی (ج) تربیت اخلاقی

الف) تربیت اخلاقی فرزندان آنقدر مهم هست که حضرت این درخواست را از خداوند می‌کند چرا که اگر فرزندان سالم و سلامت نباشند گرفتار مشکلاتی خواهند شد که مانع از انجام دادن اعمال صالح از طرف آنها خواهد شد.

تربیت اخلاقی: حضرت می‌فرماید: «وَأَصِحَّ لِي أَدْبَانَهُمْ ... و سلامت نگه دار برایم بدن هایشان را ...»^{۲۱}

در سیره امام سجاد علیه السلام وارد شده که: هرگاه فرزندی از ایشان به دنیا می‌آمد در مورد دختر یا پسر بودنش سوال نمی‌کرد بلکه می‌پرسید او سالم است؟ و سلامتی او می‌پرسید و اگر فرزندش سالم بود می‌فرمود سپاس خدایی را که از من چیز ناسالم و ناقصی نیافرید.

بنابراین ایشان با در نظر گرفتن دین و اخلاق در کنار سلامتی جسمی نشان می‌دهند که تربیت صحیح شامل ابعاد مختلف وجودی انسان است و سلامتی جسمان یکی از آنهاست.

ب) تربیت دینی هم آنقدر مهم هست که بدون آن فرزندان صالح به بار نمی‌آیند و حضرت آن را در کنار تربیت جسمانی و تربیت اخلاقی آورده است که نشانگر اهمیت آن است.

تربیت دینی: می‌فرماید: «وَأَصِحَّ لِي أَدْبَانَهُمْ ... و سالم نگه دار برایم دین هایشان را»

ج) بعد سوم تربیت امام سجاد تربیت اخلاقی فرزندان است که نشانگر اهمیت آن هست و آن را در کنار سلامت جسمانی و سلامت دینی آورده است که فرزندان که با تربیت اخلاقی تربیت می‌شوند فرزندان صالحی خواهند بود که آثار دنیوی و اخروی برای والدین خود به ارمغان خواهند آورد.^{۲۲}

طیسی، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت علیه السلام، ص ۱۴۱ و ۲۰۱۴۰

. صحیفه سجاده، دعای ۲۲۵

الکلبینی، الفروع من الکافی، ج ۶، ص ۲۲۱

تربیت اخلاقی : می فرماید : « وَ أَصِحَّ لِي أَخْلَاقَهُمْ ... و سالم نگه دار برایم اخلاقشان را ... »

۵. آثار دنیوی تربیت اخلاقی فرزندان برای والدین

۱-۵: تقویت توان والدین

تقویت توان والدین یکی از مهمترین برکات و آثار دنیوی است تقویت توان والدین از هر جهت چه از لحاظ جسمی، چه از لحاظ روحی و یا اقتصادی، مخصوصاً در ایام پیری و فرسودگی که هیچ توانی برای پدر و مادر نمی ماند. از مهم ترین برکات و آثار تربیت فرزندی است که از روی اخلاق و دین و به عبارت بهتر با تربیت صحیح دینی پرورش یافته اند و عادتاً در این زمان حساس والدین بیش از دیگران از فرزندان خود انتظار دارند که تقویت شوند.

امام سجاد علیه السلام در فراز چهارم می فرماید :

« اللَّهُمَّ اشْدُدْ بِهِمْ عَضْدِي؛^{۲۳}

خدایا پشت مرا به آنان محکم کن »

حضرت در این فراز، فرزندان را مایه قدرت در گرفتاری های والدین دانسته است، به گونه ای که فرزندان صالح ادامه عمر و بقای والدین هستند. این فراز یک دستورالعمل برای فرزندان است که والدین آنها را بازوی خود می دانند، کمک حال آنها در روزهای بیماری باشند، از کمک گرفتن به آنها از خود خستگی نشان ندهند، البته همه این ها بستگی به این دارد که فرزندان با اخلاق دینی و تربیتی والدین بزرگ شوند و والدین حقوق فرزندان را رعایت کرده باشند بنابراین تقویت توان والدین آنقدر مهم است که حضرت این درخواست را از خدای متعال می خواهد^{۲۴}

۲-۵: زیور بودن و زینت زندگی برای والدین

حضرت می فرماید:

«... وَ زَيْنُ بِهِمْ مَحْضَرِي ...^{۲۵}

...و مجلسم را به وجودشان آراسته ساز ... »

فرزندان زینت و زیور زندگی دنیوی و باعث خوشحالی والدینشان هستند این موضوع در روایات و آیات بسیاری مورد تایید قرار گرفته است. خداوند در آیه ای می فرماید:

« الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۗ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا؛^{۲۶}

مال و فرزندان، آرایش و زیور زندگی دنیا هستند، ولی اعمال شایسته پایدار نزد پروردگارت از جهت پاداش بهتر و از لحاظ امید داشتن به آنها نیکوتر است. »

۲۳۲۵. صحیفه سجادیه ، دعای

ممدوحی کاشانی، شهود و شناخت، ج ۲، ص ۲۴۲۳

صحیفه سجادیه ، دعای ۲۵۲۵

کَهِف: ۲۶۴۶

فرزندان صالح باعث غرور و افتخار والدین هستند اگر آنها خوب باشند، همانند زیور و زینت دنیایی موجب زیبایی زندگی می‌شوند، ولی اگر خوب نباشند مایه ننگ بدبختی و فرومایگی خواهند بود. پس فرزندان صالح باقیات و صالحات برای والدینشان هستند.

چنانچه در سوره دیگری نیز خداوند متعال فرزند زنان و اموال را به زینت زندگی معرفی کرده است:

«زَيْنَ النَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ»^{۲۷}

محبت و عشق به خواستنی‌ها [که عبارت است از زنان و فرزندان و اموال فراوان از طلا و نقره و اسبان نشاندار و چهارپایان و کشت و زراعت، برای مردم آراسته شده است؛ اینها کالای زندگی [زودگذر] دنیاست؛ و خداست که بازگشت نیکو نزد اوست.»

۳-۵: فرمانبرداری و اطاعت بی چون و چرای از والدین

حضرت در ادامه می‌فرماید:

«اجْعَلْهُمْ لِي مُجِبِّينَ، وَ عَلَيَّ حَدِيثِينَ مُقْبِلِينَ مُسْتَقِيمِينَ لِي، مُطِيعِينَ، غَيْرَ عَاصِينَ وَ لَا عَاقِبِينَ وَ لَا مُخَالِفِينَ وَ لَا خَاطِئِينَ»^{۲۸}

بارالها آنها را دوست دار و مهربان و متوجه و هماهنگ و مطیع من قرار ده و نسبت به من نافرمان و بد رفتار و مخالفت کننده و خطاکار قرار مده.»^{۲۹}

«عَقَّ» نیز به معنای سرپیچی، عصیان و ترک احسان نسبت به والدین است.^{۳۰}

امام سجاد علیه السلام همچنین پس از درود و صلوات بر پیامبر صلی الله علیه و آله و دعا کردن در حق والدین خود، از خداوند درخواست می‌کند که ایشان را نسبت به والدین خویش مطیع و فرمانبردار گرداند:

«اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي أَهَابُهُمَا هَيْبَةَ السُّلْطَانِ الْعَسُوفِ، وَ أَبْرَهُمَا بِرَّ الْأُمِّ الرَّؤُوفِ، وَ اجْعَلْ طَاعَتِي لِوَالِدَيَّ وَ بَرِّي بِهِمَا أَقْرَبَ لِعَيْنِي مِنْ رَقْدَةِ الْوَسْطَانِ، وَ أَثْلَجَ لِصَدْرِي مِنْ شَرْبَةِ الظَّمَانِ، حَتَّى أَوْثَرَ عَلَى هَوَايَ هَوَاهُمَا، وَ أَقَدَّمَ عَلَى رِضَايَ رِضَاهُمَا، وَ أَسْتَكْتَرُ بِهِمَا بِي وَ إِنِّي قَلٌّ، وَ أَسْتَقِلُّ بِرِّي بِهِمَا وَ إِنِّي كَثْرٌ»^{۳۱}

«بارالها! ترس مرا از هیبت پدر و مادرم همچون ترس از هیبت سلطان خودکامه قرار بده و توفیق بده که با آن دو همچون مادری مهربان رفتار کنم و اطاعت از آن دو و نیکی به آنها را در نظرم از لذت خواب در چشمان خواب آلود شیرین‌تر و از سیراب شدن تشنه گوارتر گردان، تا خواسته‌های ایشان را بر خواسته‌های خودم ترجیح دهم و رضایت آنها را بر رضایت خود مقدم بدارم و اگر نیکی آنها نسبت به من کم باشد ولی آن را زیاد نشان بده و اگر نیکی من به آنها زیاد باشد کم نشان بده»^{۳۲}

آل عمران: ۲۷۱۴

صحیفه سجادیه: دعای ۲۵

حسین زاده، صحیفه سجادیه، ص ۲۹۱۵۰

فیومی، مصباح المنیر، ص ۲۰۳۲

صحیفه سجادیه، دعای ۲۱۲۴

راشدی، صحیفه کامله سجادیه، ص ۲۲۱۷۵

۴-۵: زنده ماندن نام و یاد والدین

حضرت در ادامه دعای می فرماید: «... وَ أَحْيِ بِهِمْ ذِكْرِي؛ و یادم را به آنان زنده دار»^{۳۳}
حضرت در اینجا می فرماید: نام و یاد مرا به وسیله فرزندانم زنده نگه دار، این موضوع به قدری مهم است که حضرت این درخواست را از خداوند می کند که فرزندان صالح و با اخلاق و تربیت دینی موجب به نیکی یاد کردن نام والدین خواهند بود و این امر میسر نخواهد بود مگر با تربیت صحیح آنها. لذا اگر فرزندان درست و صحیح تربیت نشوند هیچ گاه نام والدین آنها را به نیکی یاد نمی کنند.

۶. آثار اخروی تربیت اخلاقی فرزندان برای والدین

تربیت فرزندان علاوه بر آثار دنیوی برای والدین آثار اخروی هم دارند که مراتب مهم تر و حیاتی تر از آثار دنیوی آن هاست. آثارهایی از جمله:

۱-۶: عمل صالح بودن برای والدین

فرزندان صالح برای والدین خود در آخرت عمل صالحی برای آنها به حساب می آید و به عبارت بهتر باقیات و صالحات است که می تواند والدین را از آتش جهنم تمام کند چنانچه امام باقر علیه السلام می فرماید:
«مَنْ قَدَّمَ أَوْلَادًا يَحْتَسِبُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ ، حَجَبُوهُ مِنَ النَّارِ بِإِذْنِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ؛^{۳۴}
هر کس فرزندان را تربیت کند که آنها را برای خدا به حساب بیاورد، این فرزندان، به اذن خداوند، او را از عذاب آتش مانع می شوند.»

یعنی در مصیبت آنها برای خدا صبر کند آنها او را از آتش جهنم به اذن خداوند حفظ می کند.^{۳۵}
در قرآن کریم هم به این موضوع نیز اشاره شده است که هر کار نیکی که انسان در این دنیا انجام می دهد از جمله تربیت دینی و صحیح فرزند پس از مرگ انسان نیز باقی می ماند:

«الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أُمَّلًا؛^{۳۶}
مال و فرزندان، زینت زندگی دنیا هستند، و باقیات صالحات (اعمال نیک و پایدار) نزد پروردگارت از نظر پاداش بهتر و امیدبخش تر است.»

هرچه تربیت فرزندان صحیح باشد در آخرت عمل صالح برای والدین محسوب می شوند چون هر کار خیری که فرزندان انجام می دهند در عوض کارهای نیک آنها به والدین پاداش می نویسد و این پاداشها برای والدین عمل صالح خواهد بود که مایه نجات آنها از آتش دوزخ است.

صحیفه سجادیه، دعای ۳۳۲۵

ابن بابویه، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ص ۱۹۶

جناتی، آرام بخش دل داغدیدگان، ص ۳۵۴

کهف: ۳۴۴

۲-۶: خیر و برکت برای والدین

علاوه از خیر و برکت دنیوی برای والدین، در آخرت نیز برای آنها خیر و برکت و نعمتی بس بزرگ خواهد داشت. فرزندان با کارهایی همچون نماز، روزه، کمک به دیگران و دعا در حق والدین باعث خیر و برکت والدین خود هستند و صدقه جاریه آنها محسوب می‌شوند. اگر فرزندی به فردی کمک کند و از دست او بگیرد پاداش در حق والدین نوشته می‌شود، اگر فرزند به یاد والدین باشد و در حق آنها دعا کند مایه خیر و برکت برای آنها است و همه این‌ها میسر نخواهد بود مگر با تربیت صحیح اخلاقی و دینی فرزندان.

خیر و برکت فرزندان صالح تا آنجاست که می‌توانند شفاعت کننده والدین نیز در آخرت باشند چنانچه امام سجاد علیه السلام می‌فرماید:

«إِنْ سَبَقَتْ مَغْفِرَتُكَ لِي فَشَفَعْنِي فِيهِمَا، حَتَّى نَجْتَمِعَ بِرَأْفَتِكَ فِي دَارِ كَرَامَتِكَ وَ مَحَلِّ مَغْفِرَتِكَ وَ رَحْمَتِكَ»^{۳۷}

اگر آموزش و مغفرت تو قبل از آنان شامل حال من شد مرا شفیع آنان قرار بده، تا به واسطه رأفت تو، همه در سرای کرامت و جایگاه آموزش و رحمتت گرد هم آییم.»

۳-۶: سپر بلا در آخرت

از مهمترین آثار و فواید تربیت فرزندان صالح، سپر بلا بودن در روز قیامت است. اگر والدین فرزندی را تربیت کنند که اهل ایمان و عمل صالح باشند این فرزندان سپر بلا برای والدینشان می‌شوند و آنها را از عذاب الهی نجات می‌دهند. یعنی جوری فرزندان را تربیت کنند که انسان بتواند آنها را به حساب خدا بگذارد، ولی اگر فرزند بدی بود که عمل صالحی هم نداشت نمی‌تواند سپر بلا برای آنها باشد و نمی‌توان به حساب خداوند گذاشت. در اینجا هم فرقی نمی‌کند که یک بچه وجود داشته باشد یا پنج بچه، آنچه مهم است تربیت کل خانواده است که خانواده هر طور رفتار کنند بچه‌ها هم همانطور بار می‌آیند و بر اساس تربیتشان مایه نجات آنان در آخرت خواهند بود.

نتیجه گیری

می‌توان چنین نتیجه گرفت که تربیت برانگیختن و فراهم آوردن موجبات رشد و پرورش و شکوفایی تمامی استعدادها توانایی‌ها و قابلیت‌های انسان به منظور رسیدن به کمال و سعادت مطلوب است که تمام استعدادهای بالقوه موجود در انسان به فعلیت می‌رسد. تربیت والدین از دیدگاه امام سجاد علیه السلام آنقدر مهم و حیاتی است که در قالب دعای بیست و چهار و بیست و پنج صحیفه سجادیه از خداوند درخواست می‌کند و در محضر خداوند تضرع می‌کند. به شاخصه‌های تربیت صحیح از جمله: تربیت جسمانی، تربیت اخلاقی و تربیت دینی اشاره می‌کند که تربیت صحیح سه بعد دارد و باید به تمامی بعدها در تربیت توجه شود. رشد و شکوفایی جوامع بشری بر پایه تربیت صحیح نهاده شده است و این تربیت‌ها از درون خانواده شروع می‌شود و آثار سو و یا برکات آن در جامعه دیده می‌شود. تربیتی که مد نظر حضرت است، تربیت دینی و اخلاقی است نه هر تربیتی؛ از اینرو والدین باید پیش از نصیحت خود الگوی خوبی برای فرزندانشان باشند. بنابراین وظایف والدین در تربیت صحیح اخلاقی فرزندان: الگو بودن، ایجاد کردن آرامش در محیط خانواده، تربیت فرزندان بر حب اهل بیت عصمت و طهارت علیه السلام آشنایی با علوم و معارف اسلامی و ... می‌باشد.

صحیفه سجادیه: دعای ۳۷۲۴

این تربیت اخلاقی هم آثار دنیوی و هم آثار اخروی برای والدین دارد که باعث سعادت والدین خواهند بود. آثار دنیوی از جمله: تقویت توان والدین، زیور و زینت زندگی والدین، فرمانبرداری و اطاعت بی چون و چرای فرزندان، زنده نگه داشتن نام و یاد والدین و ... می‌باشد.

و آثار اخروی هم که مهم‌تر از آثار دنیوی است از جمله: عمل صالح و باقیات و صالحات برای والدین، خیر و برکت برای والدین، استمرار اعمال صالح، شفاعت کننده والدین، سپر بلا در آخرت و ذخیره اعمال برای آخرت و سرای جاویدان است. امید است که والدین در این مسیر تربیت امام سجاد علیه السلام و سیره ایشان را در تربیت مد نظر داشته باشند تا جامعه اسلامی بر مشکلات غلبه کرده و از انحرافات و کجروی‌ها به دور بمانند تا فرزندان صالح و با ایمان پرورش یابند و بتوانند سرباز امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف باشند.

منابع و مأخذ

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

*صحیفه سجادیه

- ابن بابویه، محمد بن علی، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، قم: دار الشریف الرضی، چاپ دوم، ۱۴۰۶ ه.ق.
- ابن منظور، محمد، لسان العرب، بیروت: دار صادر، چاپ اول، ج ۱۰، ۱۴۱۴ ه.ق.
- ابوطالبی، مهدی، تربیت دینی از دیدگاه امام علی علیه السلام، قم: انتشارات موسسه امام خمینی رحمه الله علیها، چاپ دوم، ۱۳۸۳ ه.ش.
- انصاریان، حسین، تفسیر و شرح صحیفه سجادیه، قم: دارالعرفان، چاپ اول، ج ۹، ۱۳۸۹ ه.ش.
- باقری، خسرو، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران: مدرسه، چاپ هشتم، ۱۳۸۴ ه.ش.
- بهشتی، احمد، اسلام و حقوق کودک، قم: موسسه بوستان کتاب، چاپ هفتم، ویرایش دوم، ۱۳۹۰ ه.ش.
- بهشتی، محمد، مبانی تربیت از دیدگاه قرآن، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه، چاپ اول، ۱۳۸۷ ه.ش.
- جناتی، حسین، آرام بخش دل داغدیدگان یا مسکن الفوائد شهید ثانی، مصحح: کلباسی؛ مجتبی، قم: نشر روح، چاپ دوم، ۱۳۸۰ ه.ش.
- حسن زاده، علی، صحیفه سجادیه به انضمام رساله حقوق، قم: آیین دانش، چاپ سوم، ۱۴۰۱ ه.ش.
- راغب اصفهانی، حسین، المفردات فی غریب القرآن، دمشق: بیروت: دارالقلم الدار الشامیه، چاپ یکم، ۱۴۱۲ ه.ق.
- طبسی، محمد جواد، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت علیه السلام، قم: مؤسسه بوستان کتاب، چاپ هفدهم، ۱۳۹۰ ه.ش.
- علوی مقدم، محمد، در قلمرو بلاغت، مشهد: مؤسسه چاپ و انتشارات، چاپ اول، ۱۳۷۲ ه.ش.
- فرحزاد، حبیب الله، تربیت فرزند، ویرایش: اسدی؛ اکبر، قم: نشر عطش، چاپ اول، ۱۳۹۵ ه.ش.
- فیاض بخش، محمد تقی، کرامت نفس در تربیت کودک، تهران: انتشارات فردا، چاپ اول، ۱۳۸۹ ه.ش.
- فیومی، احمد، المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر، بیروت - لبنان: دارالاحیاء التراث العربی، چاپ اول، ۱۴۳۰ ه.ق.
- قمی، عباس، سفینه البحار و مدینه الحکم و الآثار، تهران: انتشارات اسوه؛ سازمان اوقاف امور خیریه، چاپ اول، ج ۶، ۱۴۱۴ ه.ق.

کاشانی، فتح الله، التفسیر منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، تهران: کتاب فروشی محمد حسن علمی، چاپ اول، ج ۵، ۱۳۳۳ ه.ش.

مطوف راشدی، سعید، صحیفه کامله سجادیه به ضمیمه مناجات خمسۀ عشر، ویراستار: عزیزی؛ حسن، مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران: انتشارات صدرا، چاپ یازدهم، ۱۳۶۷ ه.ش.

مظاهری، حسین، تربیت فرزند از نظر اسلام، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی؛ شرکت چاپ و نشر بین الملل، چاپ سیزدهم، ۱۳۹۰ ه.ش.

مکارم شیرازی، ناصر، پیام امام امیرالمومنین علیه السلام، شرح تازه و جامعی بر نهج البلاغه، مکارم شیرازی با همکاری جمعی از فضلا و دانشمندان، تهران: دارالکتاب الاسلامیه، چاپ اول، ج ۱۲، ۱۳۸۶ ه.ش.

ممدوحی کرمانشاهی، حسن، شهود و شناخت، قم: موسسه بوستان کتاب، چاپ چهارم، ج ۲، ۱۳۸۸ ه.ش.

مقالات

آزاد، عباس، در "تربیت فرزند از دیدگاه امام سجاد علیه السلام با تاکید بر دعای ۲۵"، ره توشه بهار تابستان، ۱۳۹۸، شماره ۱۱۹، (ویژه خانواده محرم ۱۴۴۱)

سادات موسوی، عالمه، در "تربیت فرزند و آثار و برکات آن برای والدین از دیدگاه امام سجاد علیه السلام"،